

INKLYUZIV TA’LIMDA TIBBIY-PSIXOLOGIK YORDAMNING O’RNI VA AHAMIYATI

Muallif: Raxmanova Dilnoza Farmanovna¹

Affiliyatsiya: Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti Ijtimoiy fanlar kafedrası katta o’qituvchisi¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17377991>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada inklyuziv ta’lim sharoitida bolalarga tibbiy yordam ko’rsatishning psixologik jihatlarini tahlil qilingan. Maqolada L.S. Vygotskiy, J. Piaget, A. Adler, E. Erikson va boshqa olimlarning nazariyalari asosida tibbiy-psixologik yondashuvning nazariy asoslari, muammolar va ularning yechim yo’llari, innovatsion metodlar hamda mutaxassislar hamkorligining ahamiyati ko’rib chiqiladi.

Kalit so’zlar: inklyuziv ta’lim, psixologik yordam, tibbiy yordam, reabilitatsiya, ijtimoiy moslashuv, motivatsiya, ota-ona ishtiroki.

Inklyuziv ta’lim – bu barcha bolalarning teng imkoniyatlarga ega bo’lishi va jamiyatda to’laqonli ishtirokini ta’minlashga qaratilgan ta’lim modeli. Bu jarayonda nogironligi bo’lgan yoki maxsus ehtiyojga ega bolalar ham sog’lom tengdoshlari bilan birga o’qish imkoniyatiga ega bo’ladilar. Bunday ta’limning samaradorligi faqatgina didaktik yondashuv bilan cheklanmay, balki tibbiy va psixologik qo’llab-quvvatlashga ham bog’liq. Psixologik yondashuv bolaning motivatsiyasini oshirish, tashvish va qo’rquvlarini kamaytirish, ijobiy emotsional fonni shakllantirish va jamoadagi integratsiyasini osonlashtirishda muhim ahamiyatga ega.

Inklyuziv ta’lim BMTning **Bola huquqlari to’g’risidagi konvensiyasi** (1989) va **Salamanka deklaratsiyasi** (1994) tamoyillariga asoslanadi. Ushbu hujjatlar har bir bola uchun sifatli va teng huquqli ta’limni ta’minlashni belgilaydi. Shu nuqtayi nazardan, tibbiy va psixologik yordam inklyuziv muhitda bolaning rivojlanishini qo’llab-quvvatlovchi asosiy komponent hisoblanadi.

Inklyuziv ta’limda tibbiy yordam quyidagi yo’nalishlarni o’z ichiga oladi:

- **Profilaktika** – bolalar sog’lig’ini muntazam nazorat qilish, kasalliklarni oldini olish;
- **Monitoring** – shifokorlar tomonidan sog’liq holatini doimiy kuzatish;
- **Favqulodda yordam** – zarurat bo’lganda tez tibbiy aralashuv;
- **Reabilitatsiya va korreksiya** – fizioterapiya, logoped va defektolog xizmatlari.

Mazkur jarayon kompleks yondashuvni talab qiladi: shifokor, psixolog va pedagoglarning hamkorlikda ishlashi bolaning to’laqonli rivojlanishini ta’minlaydi.

Tibbiy yordamning psixologik komponenti quyidagilarga qaratiladi:

- bolaning tashvish va qo’rquvini kamaytirish;
- sog’lom turmush tarziga qiziqishini oshirish;
- ijobiy o’zini baholashni shakllantirish;
- emotsional barqarorlikni rivojlantirish.

Psixologlar bu jarayonda motivatsion suhbatlar, art-terapiya, relaksatsion mashqlar va ijtimoiy-psixologik treninglardan foydalanadilar.

L.S. Vygotskiy – Madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasi. Vygotskiy bolalar rivojlanishini ijtimoiy muhit va ta’lim sharoiti bilan uzviy bog’liq deb qaraydi.

U “yaqin rivojlanish zonasi” tushunchasini kiritib, nogironligi bo’lgan bolalarga tibbiy va psixologik yordamni shunday tashkil etish kerakligini ta’kidlaydi – ya’ni bolaning mavjud imkoniyatlari va rivojlanish potensialini qo’llab-quvvatlash. Bu yondashuv inklyuziv ta’limda muhim: shifokorlar va psixologlar bola kuchli tomonlarini faollashtiruvchi sharoit yaratadi.

J. Piaget – Kognitiv rivojlanish nazariyasi Piaget bolalar fikrlash jarayonini bosqichma-bosqich rivojlanishini tushuntiradi (sensor-motor, preoperatsional, konkret va formal operatsion bosqichlar). Tibbiy yordam ko’rsatishda bola rivojlanish bosqichini inobatga olish zarur: Masalan, kichik yoshdagi bolalar uchun vizual materiallar, o’yinlar orqali tushuntirish samaraliroq bo’ladi. Inklyuziv ta’limda Piaget nazariyasi bolaning individual qobiliyatlarini hisobga olib, psixologik qo’llab-quvvatlash usullarini tanlashga yordam beradi.

Adler – Individual psixologiya. Adlarning asosiy g’oyasi – ijtimoiy qiziqish va ijtimoiy muhitga moslashish. U nogiron bolalarda “kamlik kompleksi” shakllanishi mumkinligini aytadi, bu esa o’zini past baholash va ijtimoiy chetlashishga olib keladi. Tibbiy-psixologik yordamning vazifasi – bolada ijobiy o’zini baholashni shakllantirish va ijtimoiy integratsiyani qo’llab-quvvatlash.

B. Spock, E. Erikson – Psixosotsial rivojlanish: Eriksonning rivojlanish bosqichlari (ishonch vs. ishonchsizlik, avtonomiya vs. sharmandalik va h.k.) nogiron bolalar uchun ham muhim. Shifokor va psixolog bola va ota-onaga ijobiy psixosotsial muhit yaratib, o’zini qadrli his qilishiga yordam beradi. Bu bola o’z kasalligi yoki nogironligini qabul qilishiga va ta’lim jarayoniga faol qo’shilishiga yordam beradi.

Zamonaviy inklyuziv yondashuvlar: S.V. Alekseeva, T.A. Basilova, L.M. Shipitsina kabi rus olimlari inklyuziv ta’lim psixologiyasini rivojlantirgan. Ular bolaga tibbiy yordam jarayonida psixologik qulaylik, stressni kamaytirish va jamoada o’zini qabul qilingan his qilishni ta’minlashni tavsiya etadilar. Bio-psixo-sotsial model (G. Engel) ham qo’llaniladi: bolaning sog’lig’i faqat biologik emas, balki psixologik va ijtimoiy omillar bilan ham belgilanadi.

EG. Engelning bio-psixo-sotsial modeli bolaning sog’ligi nafaqat biologik, balki psixologik va ijtimoiy omillar bilan belgilanadi, degan yondashuvni ilgari suradi.

Inklyuziv sinflarda bolalar ko’pincha tibbiy muolajalardan qo’rqish, past o’zini baholash, ijtimoiy chetlashuv kabi muammolarga duch keladi. Bunday vaziyatlarda:

- ertak terapiyasi, o’yinli psixoterapiya yordamida qo’rquv kamaytiriladi;
- trening va maqtoqlar orqali o’zini qadrlash rivojlantiriladi;
- guruhviy qo’llab-quvvatlash orqali ijtimoiy integratsiya ta’minlanadi.

Ota-onalar va qarindoshlar bolaning ruhiy holatini mustahkamlashda asosiy ishtirokchilardir. Ular uchun psixologik maslahatlar, treninglar va seminarlar tashkil etilishi bolaning uy va maktabdagi rivojlanishini uyg’unlashtiradi.

Hozirgi davr texnologiyalari yangi imkoniyatlar yaratmoqda:

- **Telemeditsina** – masofadan maslahat va monitoring;
- **Assisiv texnologiyalar** – maxsus dasturlar, nutq sintezatorlari;

Art-terapiya va psixotraininglar – bolalarda stressni kamaytirish va ijobiy emotsiyalarni kuchaytirish.

XULOSA

Inklyuziv ta'lim sharoitida bolalarga tibbiy yordam ko'rsatish psixologiyasi – bu murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, shifokor, pedagog, psixolog va ota-onalar hamkorligiga asoslanadi. Vygotskiy, Piaget, Adler va Erikson nazariyalari shuni ko'rsatadiki, bolaning rivojlanishi uning individual imkoniyatlarini inobatga olgan holda kompleks yondashuv bilan qo'llab-quvvatlanishi lozim. Bu esa bolaning sog'lig'i, psixologik barqarorligi va jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyasini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. BMT. Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya. – Nyu-York, 1989.
2. YUNESKO. Salamanka deklaratsiyasi. – 1994.
3. Bogdanova T.G. *Inklyuziv ta'lim: nazariya va amaliyot*. – Moskva: Akademiya, 2020.
4. Lebedeva E.V. *Maxsus ehtiyojli bolalar psixologiyasi*. – Sankt-Peterburg: Rech, 2019.
5. Sidorova L.A. *Maktabda tibbiy-psixologik hamrohlik*. – Moskva: P – rosveshchenie, 2021.

